

'ONGELIJKHEID' EN BEELD- VORMING IN DE NEDERLANDSE PENSIOENWERELD

Door Sander Boelens

De Nederlandse pensioenwereld brengt zichzelf in de problemen door niet in te gaan tegen de tot stand gebrachte beeldvorming over ongelijkheid.

THOMAS-THEOREMA

De huidige communicatie over pensioen lijkt op hard trekken aan een deur, terwijl een klein duwtje de deur al open zou maken. Het Nederlandse aanvullend pensioen is een ongehoord succes, maar de pensioenwereld laat zich te weinig negatief uit over onderzoeken die mensen onterecht wantrouwen bijbrengen en daarmee het pensioen op een indirecte manier draagvlak ontnemen. Dit zien we bijvoorbeeld in de recente dis-

cussies over de toename van inkomensongelijkheid, waarin pensioen buiten beschouwing blijft.

In deze discussies wordt een bepaald beeld van ongelijkheid geschetst en dit beeld wordt onderdeel van een proces waarin onweersproken onzin 'waar' wordt in de beleving van mensen. Dit fenomeen staat bij sociologen bekend als het Thomas-theorema: *if men define situations as real, they are real in their*

consequences. Als mensen denken dat het licht het niet doet, dan steken ze een kaars aan, en als mensen wordt wijsgemaakt dat er ongelijkheid heerst, dan zullen ze niet zomaar zelf gaan onderzoeken of dit wel het echte probleem is.

ONGELIJKHEID

Constateringen van vermeende ongelijkheid halen steeds uitgebreid het nieuws. Zo was er in Nederland veel rumoer over een WRR-rapport, was er ophef in Duitsland over een ECB-onderzoek en internationaal kwamen de bevindingen van Thomas Piketty in het nieuws. In alle drie de voorbeelden werd vermogensongelijkheid geconstateerd:

- De European Central Bank (ECB) had het in *The Eurosystem Household Finance and Consumption Survey* (2013) over: 'The top 50% of households own 94.0% of total wealth.'¹
- Thomas Piketty constateerde in *Capital in the 21st Century* (2013) ongelijkheid bij vermogens.²
- In het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid *Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid* (2014) is wat Nederland betreft sprake van: '(...) bevinden (...) dicht bij het maximum van ongelijkheid.'³

In deze voorbeelden wordt aanvullend pensioen geheel buiten beschouwing

Sander Boelens

gelaten. De rechtvaardiging hiervoor wordt gegeven in het WRR-rapport: '(...) dat deze pensioenrechten, in tegenstelling tot het private vermogen waar het hier om gaat, in feite uitgesteld inkomen zijn. Ook houden de pensioenuitkeringen op bij overlijden, zijn de rechten niet overdraagbaar of verkoopbaar, en kunnen mensen ook niet vrij beschikken over het geld.'⁴ Thomas Piketty hanteert een soortgelijk criterium voor het buiten beschouwing laten van pensioen: '(...) I define 'national wealth' or 'national capital' as the total market value of everything owned by the residents of the government of a given country at a given point in time, provided that it can be traded on some market.'⁵

Wanneer het om vermogensongelijkheid gaat, wordt het pensioenkapitaal dus beschouwd als nationaal en niet privé, want het gekozen criterium voor het definiëren van vermogen is verhandelbaarheid. Dit kan leiden tot vreemde conclusies.

De pensioenwereld laat zich te weinig negatief uit over onderzoeken die mensen onterecht wantrouwen bijbrengen.

ONZIN

Hoe raar de uitsluiting van de aanvullende pensioenen in de ongelijkheidsdiscussie uitpakt, en hoe fantastisch gunstig het werk van de Nederlandse pensioenfondsen is geweest, blijkt uit een vergelijking tussen Nederland en Duitsland waarin wél rekening gehouden wordt met pensioen als onderdeel van het vermogen. Volgens het ECB-onderzoek is het Duitse gezin gemiddeld € 25.000 rijker dan het Nederlandse. Echter, toen ik dit vorig jaar combineerde met de gegevens van de *Global Pension*

Assets Study 2014 van Towers Watson, bleek men in Duitsland € 145.000 per gezin armer te zijn. Bovendien bleek het verschil tussen mediaan en gemiddelde in Duitsland veel groter, wat wijst op een grotere ongelijkheid in Duitsland dan in Nederland.

Ook Thomas Piketty ziet de aanvullende pensioenen niet als onderdeel van vermogen, met opmerkelijke gevolgen voor de vermeende ongelijkheid. Zo constateert Piketty dat in de Verenigde Staten sinds 1980 het verschil tussen arm en rijk is geëxplodeerd.⁶ Maar dat begin jaren tachtig het massale gebruik van het pensioenstelsel 401(k) begon, vermeldt hij niet. Het begrip 401(k) komt niet voor in de index van het boek van Piketty, noch in het hoofdstukje over de exploderende Amerikaanse ongelijkheid na 1980, terwijl de fiscaal onbelaste 401(k) en de Individual Retirement Accounts (IRA's) ervoor gezorgd hebben dat in de Verenigde Staten 113% van het bbp uit pensioenen is opgebouwd, volgens de gegevens uit de *Global Pension Assets Study 2014*. In Nederland is volgens hetzelfde rapport 170% van het bbp voor pensioen belegd. Dit is 40% meer dan in het Verenigd Koninkrijk, de nummer twee op de lijst van landen met het hoogst belegde pensioenvermogen per hoofd van de bevolking.

Ondanks dat Nederland in de wereld het hoogst belegde pensioenvermogen per hoofd van de bevolking heeft, figureert Nederland bovenaan in de lijstjes met hypotheekschulden en staatsschuld. De president van de controlerende instantie van het Nederlandse pensioen noemde het pensioenstelsel intergenerationeel onhoudbaar (op 14 maart 2014 in de Telegraaf). Er zijn nationale pensioendialogen die stelselmatig aan de bedoelingen van pensioen en de jaarlijkse definitieve stelselherzieningen voorbijgaan. Bovendien blijft buiten beschouwing dat Nederland in de toekomst grote belastinginkomsten kan verwachten. Aanvullend pensioen is echter een succes, en geen indicatie voor ongelijkheid: volgens het PWC rapport *A Brave New World* uit 2014, is meer dan de helft van

**De vraag blijft:
Mag men het
collectief opgebouwde
pensioenvermogen als
privévermogen
beschouwen?**

het wereldwijd beheerde vermogen bedoeld voor pensioen.

DE BEDOELING

De vraag blijft: Mag men het collectief opgebouwde pensioenvermogen als privévermogen beschouwen? Omdat collectieve aanvullende pensioenstelsels de vervanging zijn van de vroeger noodzakelijke privévermogens, die vooral bestemd waren om de oude dag te financieren, moeten ze juist als privévermogen beschouwd worden. Het gebruik van het criterium verhandelbaarheid om vermogen te definiëren leidt ook tot de merkwaardige, en methodologisch uiterst aanvechtbare uitkomst, dat privévermogens die bedoeld zijn om gebruikt te worden voor pensioen wel worden meegerekend in de ongelijkheidsdebatten. De conclusie van deze berekeningen is mogelijkwerwijs dat een redelijk welvarend persoon in een redelijk welvarend land, zonder verplichte kapitaaldekking, die privé voor het pensioen belegt, wordt gezien als 'rijk'. Tegelijkertijd kan een welvarender persoon in een welvarender land, met verplichte kapitaaldekking, die verplicht wordt royaal voor een uitstekend pensioen te sparen en te beleggen, worden gezien als 'armer'. Anders gesteld: het hanteren van het criterium 'verhandelbaarheid' voor het definiëren van vermogen levert het merkwaardige gegeven op dat de winnaar van een 50 maal uit te keren geïndexeerde maandelijkse €10.000 in een loterij armer zou zijn dan de winnaar van een in eenmaal uitgekeerd bedrag van een half miljoen euro.

Het aanvullende pensioen is in Nederland gestimuleerd als plaatsvervangend, efficiënt, verzekerd, solidair en goedkoop, opgebouwd renteniersvermogen. Daarom is het verplicht, collectief en fiscaal onbelast in de opbouw. Het is zowel afgeschermd van onverstandige eigen investeringen als van de mogelijkheid om het op te maken in geval van persoonlijke nood. De uitkeringen houden ook *niet* op bij overlijden: kijk maar naar het bestaan van weduwe- en wezenpensioen. Tevens is het altijd de bedoeling geweest dat de rechten niet overdraagbaar of verkoopbaar zijn, omdat het er juist om gaat het pensioen, en dat van nabestaanden, af te schermen van de mogelijkheid om een substantieel bedrag voor 'een onverwachte schok' op te nemen. Hoe verstandig deze beslissing is geweest, blijkt uit de belemmeringen die worden opgelegd bij het doen van 'grote uitgaven' met pensioengeld. De problemen op de Nederlandse woningmarkt zouden veel groter zijn geweest als dit anders was geregeld. Een groot deel van de functies van het vroeger noodzakelijke opbouwen van privévermogens is overgenomen door het Nederlandse pensioenstelsel. Nederlanders met een aanvullend pensioen zijn dan ook niet ongelijker af, zij zijn juist beter af.

DE GEVOLGEN

Het gevolg van de gepropageerde ongelijkheidsthese waarin pensioen buiten beschouwing blijft, is dat we worden afgeleid van de echte economische problemen in Europa. Staten die investeren in de toekomst door middel van een

Het is betreuenswaardig dat de Nederlandse pensioenwereld de uitermate onterechte uitspraken over ongelijkheid niet krachtig weersproken heeft.

aanvullend pensioenstelsel, worden ermee geconfronteerd dat het Verdrag van Maastricht geen rekening houdt met de consequenties van de fiscaal onbelaste pensioenopbouw op de nationale begroting: zij worden ermee geconfronteerd dat hoe hoger de pensioenopbouw in een land is, hoe lager de belastinginkomsten voor de staat zijn, en dus hoe dringender de noodzaak is tot bezuinigen.

Voorals Duitsland, dat slechts 14% van het bbp kapitaalgedekt voor pensioen reserveerde, heeft meer pensioenbeleggingen nodig. Want, zoals de OECD in 2014 duidelijk maakte, Duitsland kan in 2050 anderhalve werkende per gepensioneerde verwachten. De korting die gegeven wordt bij het aanschaffen van een pensioenvermogen is gigantisch. In Duitsland kan de staatsbijdrage bijvoorbeeld oplopen tot 85%, zoals rekenvoorbeelden in het Duitse blad Focus aangeven.⁷ In dit geval heeft noodzakelijk massaal pensioenbeleggen ernstige gevolgen voor de staatsinkomsten.

Een wijziging van het Verdrag van Maastricht is daarom dringend gewenst. Tijdens de totstandkoming van dit verdrag werd geen rekening gehouden met de uitwerking van de verschillende nationale pensioenstelsels. Dit genereert meer onzekerheid over de toekomst, juist naarmate er meer wordt geïnvesteerd in aanvullende pensioenstelsels die zijn bedoeld om de toekomst *zekerder* te stellen.

WEERSPREKEN

Het is betreuenswaardig dat de Nederlandse pensioenwereld de uitermate onterechte uitspraken over ongelijkheid niet krachtig weersproken heeft. Want onweersproken onzin wordt 'waar' in de beleving van mensen en heeft ongerustheid tot gevolg. Dit zorgt voor het afnemen van de gedeelde basis die nodig is voor noodzakelijke aanpassingen aan een veranderende, vergrijzende samenleving. Vooral het voorstel van Piketty om vermogens te belasten, zonder aandacht te besteden aan de manier waarop wij omgaan met de onbelaste pensioenvermogensopbouw, is

Juist aanvullend pensioen gaat ongelijkheid tegen en kan een oplossing bieden voor de investeringen die Europa dringend nodig heeft.

bevreemdend. Want juist aanvullend pensioen gaat ongelijkheid tegen en kan een oplossing bieden voor de investeringen die Europa dringend nodig heeft.

Zonder een aanpassing van het Verdrag van Maastricht, ben ik bang dat de noodzakelijke en al te lang uitgestelde Europese aanpak van de vergrijzingsproblemen zal mislukken en dat de investeringen in diensten en producten die de vergrijzende samenleving nodig heeft, er niet zullen komen. Hierdoor zullen de jongere generaties de verwachtingen van de oudere generaties niet kunnen inlossen. Au contraire. «

- 1) ECB Statistics Paper Series No 2 / April 2013, p.73 <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/ecbsp2en.pdf?53288960625588e88e973b611451d64b>
- 2) S.B. Piketty, Thomas, 2014 (2013), *Capital in the Twenty-First Century*, Cambridge, the Belknap Press, translation by Arthur Goldhammer of Piketty, Thomas, 2013, *Le capital au XXI siècle*, Éditions du Seuil
- 3) Bavel, Bas van, 2014, *vermogensongelijkheid in Nederland, de vergeten dimensie*, Hoofdstuk 4 in Kremer, Monique, Bovens, Mark, Schrijvers, Erik & Robert Went (red.), 2014, *Hoe ongelijk is Nederland?*, een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid, Amsterdam, Amsterdam University Press, p.80 <http://www.wrr.nl/publicaties/publicatie/article/hoe-ongelijk-is-nederland-een-verkenning-van-de-ontwikkeling-en-gevolgen-van-economische-ongelijkheid/>
- 4) *Ibid.*, p.82
- 5) *Mijn cursivering*. *Ibid.*, p.48
- 6) *Ibid.*, p.294 e.v.
- 7) http://www.focus.de/finanzen/altersvorsorge/altersvorsorge-foerderung-mitnehmen_id_3688951.html

Dit artikel is geschreven door Sander Boelens, methodoloog en historicus. Van Sander Boelens verscheen in 2014 *Herstel de kringloop! Voorstellen voor een maakbare welvaart voor alle generaties (Papieren Tijger)*.